

**До Спеціалізованої вченої ради К 26.889.02
у ВНЗ «Національна академія управління»
Адреса: 03151 м. Київ, Ушинського, вул. 15.**

ВІДГУК

**офіційного опонента Вітка Олександра Юрійовича
кандидата юридичних наук
на дисертацію Семенюка Назарія Миколайовича на тему:
«Час вчинення злочину за кримінальним правом України
(доктринальний, законодавчий та практичний аспекти),
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
за спеціальністю 12.00.08 - кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право**

1. Актуальність теми дослідження

У сучасній науці кримінального права дослідження питань складу злочину не втрачають своєї актуальності. Це пов'язано з тим, що досить багато питань, які відносяться до складу злочину ще не отримали свого належного дослідження або взагалі не підлягали з'ясуванню. Таке положення стосується й питань часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони конкретного складу злочину та розуміння його поняття. Більш того, питання часу вчинення злочину не було предметом окремого дисертаційного дослідження.

Також проблема часу вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони діяння, не отримала детального висвітлення в підручниках, навчальних посібниках та в курсах лекцій із Загальної частини кримінального права. Такий стан має негативні наслідки, адже у випадку, коли науковець або працівник правозастосовного органу, який не має чіткого уявлення про реальні часові параметри вчинення будь-якого злочину, тобто, які характеризують конкретне суспільно небезпечне діяння у часі, не може на належному рівні вирішити питання про кримінальну відповідальність особи. Аналіз статей Особливої частини Кримінального кодексу України (далі - КК України) свідчить про те, що низка складів злочинів містять таку обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злочину як час вчинення злочину.

Тому, вважаємо, що дисертаційне дослідження Н.М. Семенюка щодо часу вчинення злочину є наразі актуальним та важливим, і відповідає потребам сучасності.

Дисертант вказує, що окремим питанням часу вчинення злочину було приділено увагу у науці кримінального права, однак ним слушно зауважено,

що питання часу вчинення злочину не знайшло на теренах України окремого комплексного дисертаційного дослідження. З метою усунення цієї прогалини, означена проблема потребує: з'ясування витоків, генези, часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину; здійснення аналізу оглядів учених на поняття часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони складу злочину; розкриття сутності цього феномену та визначення загального поняття «час вчинення злочину» на основі обмеженого (конкретного) просторово-часового підходу; з'ясування змісту поняття часу вчинення; виявлення критеріїв відмежування часу як ознаки об'єктивної сторони складу злочину від обставин часу вчинення злочину; виокремлення напрямів, в яких простежуються юридичні характеристики часу вчинення злочину (кримінально-правовий, кримінально-процесуальний, криміналістичний, кримінологічний).

Викладене вище дає можливість зробити висновок про беззаперечну важливість та актуальність теми дисертаційного дослідження.

Дисертація ґрунтується на положеннях Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (прийнята Верховною Радою України 18.03.2004 р. № 161629-IV) та виконана в межах науково-дослідної роботи ВНЗ «Національна академія управління» на 2014-2019 рр. на тему: «Адаптація законодавства і права України до законодавства і права Європейського Союзу» (державний реєстраційний номер 0114U006593).

2. Аналіз змісту дисертації та наукової новизни наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

Дисертація Н.М. Семенюка вирізняється тим, що за характером і змістом питань, які в ній досліджуються, вона є першою в Україні комплексною і системною науково-дослідною працею, присвяченою розробці такої проблеми кримінального права, як час вчинення злочину за кримінальним правом України.

Дана дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, які включають шість підрозділів, з висновків та списку використаних джерел.

Структура дисертації є продуманою з огляду на предмет дослідження. Кожний розділ та його підрозділи логічно взаємопов'язані.

Дана дисертаційна робота написана науковою мовою. Стиль написання дисертаційної роботи характеризується науковою обґрунтованістю та послідовністю, аргументованістю висновків.

Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею, а

результати наукового дослідження, викладені в дисертації, отримані автором особисто.

У першому розділі Н.М. Семенюк приділяє увагу визначенню поняття часу вчинення злочину як ознаці об'єктивної сторони злочину, витокам та генезі часу вчинення злочину за кримінальним правом України.

Другий розділ дисертації присвячений часу злочину як умові відповідальності за кримінальним законодавством України. Зокрема автором з'ясовується доктринальне тлумачення поняття «час вчинення злочину» як ознаки злочинів: аналітичний огляд наукових позицій», а також розкривається загальнотеоретичні положення, які стосуються кримінально-правового значення часу вчинення злочину.

У третьому розділі наукової роботи досліджується час вчинення злочину як умова кримінально-правового впливу, зокрема вивчаються питання часу вчинення злочину як обставині, що має кримінально-правове значення, аналізуються способи нормативно-правової фіксації визначення часових параметрів злочину як фактора, що визначає вибір заходів кримінально-правового реагування щодо вчиненого.

Висновки і рекомендації дисертанта ґрунтуються на глибокому аналізі різного роду джерел, літератури з питань, кримінального права й інших правових наук.

Стосовно наукової новизни одержаних результатів необхідно зазначити про те, що автором уперше:

— на ґрунті обмеженого (конкретного) просторово-часового підходу сформульовано системне, логічно побудоване визначення загального поняття «час вчинення злочину» в кримінально-правовому розумінні, а саме: час вчинення злочину – це передбачена диспозицією кримінально-правової норми Особливої частини КК України або яка випливає з її змісту ознака об'єктивної сторони конкретного складу злочину, яка позначає певний період (проміжок) або момент, що володіє хронометричними властивостями, який іноді характеризується соціально-політичними або соціальними подіями чи діями, що мають вплив на оцінку вчиненого, як злочин, протягом якого суб'єктом злочину повністю або дискретно виконується його об'єктивна сторона;

— обґрунтовано зміст поняття часу вчинення злочину, що включає в себе взаємопов'язану сукупність його сутнісних соціально-політичних, соціальних і юридичних ознак, з яких слідує, що час вчинення злочину: а) це, передбачена диспозицією кримінально-правової норми Особливої частини КК України, ознака об'єктивної сторони конкретного складу злочину або яка

впливає з її змісту; б) це ознака, яка позначає певний період (проміжок) або момент, що володіє хронометричними властивостями, який іноді характеризується соціально-політичними або соціальними подіями чи діями, що мають вплив на оцінку вчиненого як злочину; в) це період (проміжок) або момент, протягом якого суб'єктом злочину повністю або дискретно виконується об'єктивна сторона конкретного злочину;

— з'ясовано, що вперше в ст. 2 Соборного уложення 1649 р. була передбачена така ознака об'єктивної сторони злочину як час за перешкоджання проведенню літургії. У ст. 30 Глави VII цього Уложення мала місце кримінальна відповідальність за вчинення злочину військовослужбовцем під час слідування на службу або під час повернення зі служби. У подальшому та в наш час спостерігається тенденція до збільшення норм Особливої частини кримінального законодавства, де передбачена така обов'язкова ознака об'єктивної сторони як час вчинення злочину (41 стаття має такі ознаки);

— з урахуванням результатів наукового аналізу визначення поняття «час вчинення злочину» запроваджена типологія пропонованих різними авторами таких дефініцій; обґрунтовано висновок про те, що наявні в літературі визначення поняття «час вчинення злочину», які розпочинаються словами «це певний проміжок часу», «часовий період», зазнали впливу логічної помилки (має назву «коло у визначенні», лат. *circulus in defimendo*). Крім того, вказівка на те що, «час вчинення злочину - це період, проміжок - є термінологічною помилкою, оскільки «період» і «проміжок» - синонімічна пара і в юридичному сенсі означають одне й те саме (тому їх використовувати шляхом перерахування, тобто як альтернативні, неправомірно);

— спростовано певною мірою поширене в юридичній літературі твердження, згідно з яким час і місце постають компонентами обстановки вчинення злочину або, що такі є очевидними показниками обстановки вчинення злочину, та наведено переконливі аргументи на підставі аналізу чинного законодавства, на користь концепту, згідно з якими час і місце вчинення злочину є самостійними ознаками об'єктивної сторони;

— на основі системного аналізу й узагальнення матеріалів судової практики та теоретичних джерел відтворено системне значення часу вчинення злочину (кримінальне-правове, кримінально-процесуальне, криміналістичне та, відповідно, кримінологічне).

Крім того, Н.М. Семенюком удосконалено низку наукових положень, зокрема:

— теоретичне положення, згідно з яким критеріями відмежування часу

як ознаки об'єктивної сторони складу злочину від обставини часу вчинення злочину є їх функціональне призначення та їх знаходження у складі злочину або за його межами;

— вимоги до якості доктринального тлумачення законодавчих положень потребує врахування, зокрема, того факту, що формулювання норм деяких статей Особливої частини КК України мають недоліки, і їх зміст не дає належним чином з'ясувати ознаку часу вчинення злочину. Це призводить до того, що особи, які коментують закон про кримінальну відповідальність, удаються до описання форм прояву злочину, або взагалі уникають з'ясування ознак часу, що свідчить про необхідність удосконалення формулювання норм Особливої частини КК України.

Також багато наукових положень в дисертації дістали подальшого розвитку, зокрема:

— доводи про те, що обставина часу, яка має кримінально-праве значення, враховується:

1) для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності;

2) для правильного застосування даних видів звільнення від кримінального покарання (ст.ст. 74, 75, 76, 79, 80 КК України);

3) як обтяжуюча або пом'якшуюча обставина при призначенні покарання;

4) для спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності;

— аргументи про те, що час як ознака злочину, коли він указаний в диспозиції статті Особливої частини КК України, то він має вплив на кваліфікацію вчиненого конкретного суспільно небезпечного діяння. У той же час, коли час як ознака конкретного складу злочину не вказана в диспозиції Особливої частини, але її слід розуміти, виходячи зі змісту норми, то в цьому випадку час являє собою деякий період (проміжок), в межах якого відбувається діяння;

— теоретико-прикладні положення щодо впливу часу на оцінку вчиненого, що не згадується в законі та який не слідує зі змісту диспозиції конкретної статті Особливої частини КК України, але, що характеризує вчинене та впливає на його кваліфікацію, зокрема, це стосується положень статей 129, 246, 248, 249;

— наукові доводи щодо необхідності вдосконалення змісту статей: ч. 1 ст. 157 після слів «без поважних причин» необхідно доповнити словами «під час виборчого процесу» або «під час участі у референдумі»; ч. 1 ст. 158-1 слова «на референдумі» замінити «під час референдуму»;

— розуміння, що законодавчий підхід до визначення часу вчинення злочину (ч. 3 ст. 4 КК) необхідно піддати реальній диференціації, яка буде враховувати особливості злочинної поведінки, обумовленої її об'єктивними і суб'єктивними ознаками.

3. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність

З аналізу змісту дисертації Н.М. Семенюка можна дійти висновку про те, що наукові положення та пропозиції, які викладені в дисертації є достатньо продуманими та обґрунтованими, а також відповідають рівню наукової підготовки кандидата наук.

Для проведення дослідження дисертант використав загальнонаукові та спеціальні методи пізнання правових явищ, зокрема: діалектичний метод, методи дедукції та індукції, аналізу і синтезу, догматичний метод, соціологічний метод, статистичний метод. Використовуючи дані методи пізнання правових явищ, автору вдалося розкрити проблематику часу вчинення злочину за кримінальним правом України, зокрема доктринальний, законодавчий та практичний аспекти, в такий спосіб, який раніше не був предметом окремих досліджень, що й обумовило новизну та актуальність рецензованої дисертаційної праці.

Автором приділено значну увагу апробації і оприлюдненню результатів дисертації, зокрема основні положення та висновки дослідження викладено в 10 публікаціях, з них 6 – у наукових фахових виданнях, внесених в оновлений перелік фахових видань з юридичних наук МОН України, зареєстрованих та проіндексованих у міжнародних наукометричних каталогах та базах даних; 4 – матеріали конференції.

Нормативною базою дослідження Н.М. Семенюка стали положення Конституції України, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України, законів України, постанов Кабінету міністрів України, інших нормативно-правових актів України.

Теоретичним підґрунтям дисертаційної роботи слугували наукові праці із загальної теорії держави і права, кримінального права, кримінології, кримінального процесуального права, а також філософсько-методологічна література, енциклопедичні та довідкові видання.

Емпіричною базою дослідження стали матеріали опубліковані судової практики та електронного реєстру судових рішень; статистичні дані Державної судової адміністрації України; опитування 400 працівників правозастосовних органів та результати вивчення 400 вироків у кримінальних провадженнях про злочини, обов'язковою ознакою яких є час вчинення

злочину (розглянутих судами за період 2010-2017 рр.).

Розроблені дисертантом наукові висновки мають також практичне значення, яке полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використані у: законотворчій діяльності – при внесенні змін і доповнень до чинного законодавства (лист до Комітету з питань правової політики та правосуддя Верховної Ради України (№ 06-19/18-403 від 18 червня 2018 р.); правозастосовній діяльності – для кваліфікації діянь, які містять такі ознаки об'єктивної сторони як час вчинення злочину; науково-дослідній роботі – для подальшої розробки теоретичних, прикладних проблем, пов'язаних з правовими проблемами часу вчинення злочину як ознаки об'єктивної сторони; навчальному процесі – як матеріал для викладання навчальних дисциплін «Кримінальне право України. Загальна та Особлива частини», «Актуальні проблеми кваліфікації злочинів» (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальному процесі ВНЗ «Національна академія управління» від 27 листопада 2017 р.).

Слід позитивно оцінити і визнати такими, що заслуговують на підтримку та розвиток результати, висновки та пропозиції дисертанта про те, що:

- на загальнотеоретичному рівні, в аспекті кримінально-правового розуміння, час вчинення злочину – це передбачена диспозицією кримінально-правової норми Особливої частини КК України або яка випливає з її змісту ознака об'єктивної сторони конкретного складу злочину, яка позначає певний період (проміжок) або момент, що володіє хронометричними властивостями, який іноді характеризується соціально-політичними або соціальними подіями чи діями, що мають вплив на оцінку вчиненого, як злочин, протягом якого суб'єктом злочину повністю або дискретно виконується його об'єктивна сторона;

- зміст поняття «часу вчинення злочину» включає в себе взаємопов'язану сукупність його сутнісних соціально-політичних, соціальних і юридичних ознак, з яких слідує, що час вчинення злочину: а) це, передбачена диспозицією кримінально-правової норми Особливої частини КК України, ознака об'єктивної сторони конкретного складу злочину або яка випливає з її змісту; б) це ознака, яка позначає певний період (проміжок) або момент, що володіє хронометричними властивостями, який іноді характеризується соціально-політичними або соціальними подіями чи діями, що мають вплив на оцінку вчиненого як злочину; в) це період (проміжок) або момент, протягом якого суб'єктом злочину повністю або

дискретно виконується об'єктивна сторона конкретного злочину;

- критеріями відмежування часу як ознаки об'єктивної сторони складу злочину від обставини часу вчинення злочину є її функціональне призначення та їх знаходження у складі злочину або за його межами;

- якість доктринального тлумачення законодавчих положень потребує врахування, зокрема, такого факту, що формулювання норм деяких статей Особливої частини КК України мають недоліки, і їх зміст не дає належним чином з'ясувати ознаку часу вчинення злочину. Це призводить до того, що особи, які коментують закон про кримінальну відповідальність, удаються до описання форм прояву злочину, або взагалі уникають з'ясування ознак часу, що свідчить про необхідність удосконалення формулювання норм Особливої частини КК України;

- на підставі наукового аналізу визначення поняття «час вчинення злочину» запроваджена типологія пропонованих різними авторами таких дефініцій; обґрунтовано висновок про те, що наявні в літературі визначення поняття «час вчинення злочину», які розпочинаються словами «це певний проміжок часу», «часовий період» зазнали впливу логічної помилки (має назву «коло у визначенні», лат. *circulus in defimendo*). Крім того, вказівка на те що, «час вчинення злочину - це період, проміжок - є термінологічною помилкою, оскільки «період» і «проміжок» - синонімічна пара і в юридичному сенсі означають одне й те саме (тому їх використовувати шляхом перерахування, тобто як альтернативні, неправомірно).

- обставина часу, яка має кримінально-праве значення, враховується:

1) для звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності;

2) для правильного застосування даних видів звільнення від кримінального покарання (ст.ст. 74, 75, 76, 79, 80 КК України);

3) як обтяжуюча або пом'якшуюча обставина при призначенні покарання;

4) для спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності;

Дана наукова праця також містить також й інші слушні положення та висновки.

4. Дискусійні положення наукової праці

Підкреслюючи актуальність даного дисертаційного дослідження Н.М. Семенюка, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність висновків, а також практичну значимість наукових положень цієї дисертації для подальшого розвитку науки кримінального права, вдосконалення чинного

законодавства та практики його застосування, слід зазначити, що окремі положення наукової роботи, є дискусійними, і стосовно таких положень бажано отримати додаткові пояснення під час захисту дисертації.

До таких дискусійних наукових положень та висновків можна віднести наступне:

1. У науковій роботі Н.М. Семенюк вказує, що місце і час вчинення злочину в кримінальному праві – самостійні юридичні ознаки злочину. Тобто автор наголошує, що час і місце вчинення злочину є самостійними ознаками об'єктивної сторони. Слід погодитися з думкою автора про те, що час вчинення злочину можна визнати самостійною ознакою об'єктивної сторони складу злочину. Однак, на наш погляд, дисертант наводить недостатньо аргументів на обґрунтування того, що місце вчинення злочину слід визнавати самостійною ознакою об'єктивної сторони складу злочину, адже місце вчинення злочину є тим самим об'єктивно існуючим фактором, який вписується в поняття обстановки вчинення злочину. У зв'язку з чим, на публічному захисті важливо почути додаткові обґрунтування стосовно того, що поряд з часом вчинення злочину до самостійної ознаки об'єктивної сторони складу злочину необхідно відносити й місце вчинення злочину.

2. Автор доходить до висновків про те, що потребує вдосконалення зміст ч. 1 ст. 157 Кримінального кодексу України, і, що після слів «без поважних причин» цю статтю слід доповнити словами «під час виборчого процесу» або «під час участі у референдумі». З іншої сторони, слід зазначити, що законодавцем у ч. 1 ст. 159 Кримінального кодексу України визначено, що кримінально караним є умисне порушення таємниці голосування під час проведення виборів або референдуму, що виявилось у розголошенні змісту волевиявлення громадянина, який взяв участь у виборах або референдумі. Тобто законодавцем використовується словосполучення: «під час проведення виборів», а не словосполучення: «під час виборчого процесу». З цього приводу бажано почути додаткові аргументи дисертанта чому ним пропонується внесення змін до даної статті кримінального закону саме з використанням словосполучення: «під час виборчого процесу», а не з використанням словосполучення: «під час проведення виборів», яке законодавець уже застосував у ст. 159 Кримінального кодексу України.

3. У висновках до третього розділу дисертації Н.М. Семенюк вказує, що ретельне вивчення положень закону про кримінальну відповідальність дозволило зрозуміти, що в одних випадках вітчизняний законодавець указує час безпосередню в диспозиція статей Особливої частини, таким чином

безпосередньо наділяючи його значенням, обов'язковим для об'єктивної сторони конкретного складу злочину, а в інших – час лише розуміється таким, при цьому виявити його серед інших ознак складу злочину надто важко, крім того, час злочину не згадується, але разом з тим він є обов'язковим. Однак, автором не наведено розширених обґрунтувань з приводу того чи має значення для кваліфікації конкретного злочинного діяння час вчинення злочину, коли він прямо не вказаний в диспозиції статті кримінального закону, а лише розуміється таким. Тому, важливо почути додаткові аргументи дисертанта з приводу того чи обов'язково підлягає встановленню при кваліфікації конкретного злочинного діяння така ознака об'єктивної сторони складу злочину, як час вчинення злочину, коли законодавець прямо не вказує на таку ознаку як час вчинення злочину, і час лише розуміється таким, при цьому виявити його серед інших ознак складу злочину надто важко.

Проте, зазначені вище зауваження стосуються дискусійних питань і не можуть вплинути на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Семенюка Назарія Миколайовича.

5. Загальний висновок

Оцінюючи у цілому наукову дисертаційну роботу Н.М. Семенюка на тему: «Час вчинення злочину за кримінальним правом України (доктринальний, законодавчий та практичний аспекти), можна дійти висновку про те, що дана робота є самостійною, завершеною, кваліфікаційною працею, в якій отримано нові обґрунтовані результати, що у сукупності розв'язують дане наукове завдання, яке має істотне значення для кримінального права, практики застосування кримінального законодавства, і

удосконалення КК України. Результати дослідження виглядають достовірними, а наукові висновки в загальному є обґрунтованими.

У зв'язку з чим, є усі підстави стверджувати, що дисертація відповідає вимогам, встановленим до змісту та оформлення дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Зміст дисертації і її оформлення відповідають вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567.

Тому, Семенюк Назарій Миколайович заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент:

кандидат юридичних наук,

**Державний університет інфраструктури та технологій,
доцент кафедри господарського та транспортного права**

О.Ю. Вітко

м. Київ

14 березня 2019 року

Професор з науково-педагогічної роботи

